

Waarheidsvinding en waarheidsmaskering*

Erica Huls

Inleiding

Taal heeft primair een representatieve functie (Bühler 1934): taal weerspiegelt de werkelijkheid. Dat de taal de werkelijkheid kan verhullen, aspecten van de realiteit kan maskeren, feitelijke gebeurtenissen kan verdraaien, dat de taal zelfs een beeld kan oproepen dat tegengesteld is aan de 'oorspronkelijke feiten': als taalgebruiker weten we dat, maar als taalwetenschapper staan we daar liever niet bij stil. Het is immers niet de fascinerende taal die deze kwalijke functies heeft. Het is een *taalgebruikskwestie*: een kwaadwillend mens kan de mogelijkheden van de taal misbruiken.

De gespreksanalyse heeft laten zien met welke patronen en mechanismen gespreksdeelnemers verslag doen van zogenaamde feiten. 'Feiten' zijn constructies: ze worden gekenmerkt door een perspectief en door een keuze. Ze hebben een functie in termen van de acties die mensen uitvoeren. Deze constructies creëren hun eigen werkelijkheden – volgens de conversatieanalyse de enige 'werkelijkheden' die er zijn.

Waarheid, werkelijkheid, feiten, taal: zware termen die complexe fenomenen aanduiden. Ik kan hun onderlinge relaties onmogelijk in een kort bestek analyseren. Wat ga ik hier wel doen? Ik ga enerzijds gespreksmiddelen laten zien die gebruikt kunnen worden om de waarheid te achterhalen en anderzijds middelen die erop gericht zijn de waarheid te maskeren. Als materiaal gebruik ik een fragment van een interview van de Britse door de wol geverfde tv-journalist Martin Bashir met de mediagenieke popster Michael Jackson. Mijn gedachte is dat de analyse van dit ene gespreksfragment patronen aan het licht brengt die van een algemener belang zijn doordat ze in meer contexten van waarheidsvinding en waarheidsmaskering optreden.

Het materiaal

Het gespreksfragment is te horen via de link op mijn website. Het is het einde van een documentaire. De kijker heeft al gezien hoe Michael Jackson zich, blij als een kind, uitleeft in zijn pretpark Neverland (*I am Peter Pan in my heart: the boy who won't grow up*), we hebben gezien hoe hij excessief met geld omgaat en wordt aanbeden door zijn fans. Ook hebben we Jackson horen praten over zijn traumatische jeugd. Zijn huidige liefde voor kinderen is aan de orde geweest: we hebben gezien dat ze in zijn bed slapen. Dit alles werd als feiten in beeld gebracht, zodat de kijker zich een eigen oordeel kon vormen.

Aan het eind van de documentaire zijn er nog een aantal vragen onbeantwoord: hoe komt het dat Jacksons gezicht zo ingrijpend veranderd is, wat voor relatie heeft Jackson met zijn kinderen en hun moeders en wat voor relatie heeft hij met kinderen-meer-algemeen? De interviewer Martin Bashir beoogt eerlijke antwoorden op deze lastige vragen te krijgen. Welke middelen zet hij in? En met welke middelen reageert Michael Jackson?

Middelen van de interviewer

Kenmerkend voor een interview is dat de meningen, belevenissen, gedragingen, emoties, beoordelingen enzovoort van de geïnterviewde, kortom de G-feiten, er meer toe doen dan

die van de interviewer. Het is de taak van de interviewer de geïnterviewde tot het verwoorden van deze G-feiten te brengen. Als dit lukt kan de interviewer gaan doorvragen, kritisch commentaar geven en de G-feiten aanscherpen. De interviewer verkeert dan in de relatief comfortabele tweede positie (Hutchby 1996): hij reageert op wat de geïnterviewde in de eerste positie gezegd heeft en hoeft strikt genomen niets van zichzelf prijs te geven. De geïnterviewde echter is kwetsbaar: hij moet zich verdedigen en loopt de kans om - in het nauw gedreven - foute of domme dingen te zeggen.

Welke middelen heeft Bashir tot zijn beschikking om Jackson in wat gespreksanalytisch de 'eerste positie' wordt genoemd te krijgen? Hij kan open, directe vragen stellen. In het eerste deel over gezichtsverandering is de vraag bijvoorbeeld: Heb je je gezicht ingrijpend veranderd met behulp van plastische chirurgie? Bij het tweede deel over de relaties tussen Jackson, zijn eigen kinderen en hun moeders kan de vraag zijn: Verhinder je dat je kinderen en hun moeders contact hebben? In het laatste deel speelt de vraag: Heb je seksueel contact met de kinderen die de slaapkamer met je delen? Deze vragen stelt Bashir echter niet of nauwelijks.

Hij maakt wel gebruik van indirecte vragen: beweringen over feiten van de geadresseerde, die, omdat de spreker niet voor het waarheidsgehalte van G-feiten kan instaan, functioneren als vragen (Labov en Fanshel 1977). Voorbeelden van dit middel zien we in het kader. **

1	When we were talking, some time ago, you (<) you talked about how you went through adolescence.
2	You had a terrible time.
3	And in fact, I had a look at some pictures of you during that period and you did have a lot of spots.
4	One of the things you clearly used to overcome this, is changing your appearance.

Ze zijn ontleend aan eerste deel van het fragment – het gedeelte over gezichtsverandering. Jackson kan deze beweringen aangrijpen om zijn verhaal over zijn gezicht in zijn adolescentie en daarna uit de doeken te doen.

Bashir maakt verder gebruik van bekentenisvragen: hij vraagt Jackson af en toe expliciet om feiten waar hij in de gedachtewisseling vanuit wil gaan te bekennen.

5	You have, you've (<) You've kind of, you know you're, you're physically changed, haven't you? The photographs of you, if I look [at you//
6	But are you are you Michael, are you honestly saying that you only ever had one [operation?
7	You've had two?

Hij faciliteert het bekennen door begrip te tonen:

8	I mean, while we've talked, I've become, I've become to understand how difficult that was for you, how unhappy you were as a child, as an adolescent, how unhappy you were about your appearance
9	You told me in Neverland that your father used to insult you.
10	You told me in Las Vegas your father used to talk about your nose (<)
11	So I can understand why you wanted to change your appearance. It makes sense. I, I wouldn't [want //.

In het tweede deel houdt Bashir Jackson opnieuw feiten voor, maar nu zijn het feiten die niet op zijn eigen observatie zijn gebaseerd, maar die geproduceerd zijn door Jacksons zoon Prince (12, 13) of door Jackson zelf (14).

12	When I was talking to your son Prince one day, he said to me that, that eh, that eh, he didn't have a mother.
13	Yeah, I, I said Prince, where's your mummy? And he said: I haven't got a mother'.
14	What you've just said, is that your wife's given you two children as a present, because she knew that you wanted to be a father.

Hij vraagt telkens toelichting op die feiten:

15	Did you tell him =Prince= to say that?
16	What do you think he =Prince= means when he said 'I haven't got a mother'?
17	She =moeder van kinderen van Jackson= can't handle her own children?

In het derde deel – over het delen van de slaapkamer met andere dan eigen kinderen – heeft Bashir een waardeoordeel, maar dat mag hij als interviewer niet expliciet inbrengen: van

interviewers wordt immers een neutrale positie verwacht (Heritage 1985). Een middel dat interviewers hebben om hun neutraliteit te demonstreren, terwijl ze toch een waardering inbrengen, is depersonaliseren: een waardering geven en die aan een ander (een derde, de mensen, de algemene opinie) toeschrijven. Dit middel zet Bashir in:

18	Can you understand why <u>people</u> would worry about that?
19	What do you think <u>people</u> would say when I said I've invited some of my daughter's friends 'round or invited some of my sons friends 'round and the're gonna sleep in the bed with me [tonight, what do you think <u>the parents</u> would say?

Ook past hij een zogenaamde formulering toe. Een formulering heeft de volgende kenmerken (Heritage 1985): ze handhaaft het topic, ze kiest elementen uit het verhaal van de geïnterviewde voor bevestiging, ze is neutraal in de zin dat ze geen waardeoordeel bevat, ze elaboreert en expliciteert inferenties en ze stelt een onderdeel van de beurt van de geïnterviewde scherp of zet het G-feit in een ander daglicht. Het voorbeeld van Bashir luidt:

20	The world needs a man who's forty-four sleeping in [a bed with children?
----	--

Hij vraagt een keer direct om een moreel oordeel

21	Is that right, Michael?
----	-------------------------

en hij verzoekt Jackson direct om de rol als verteller op zich te nemen:

22	Well, tell me, help me.
----	-------------------------

Verder wordt Bashir, tegen de beroepscode, persoonlijk: een keer impliciet (23) en een keer expliciet (24):

23	That's ((<)) that's not a worrying thing?
24	But Michael, I wouldn't like my children to sleep in anyone else's bed!

Al zet Bashir een groot aantal verschillende vraagtechnieken in, het lukt hem niet Jackson tot open antwoorden te krijgen, zoals ik hierna zal laten zien.

Middelen van de geïnterviewde

Wat doet Jackson met het brede scala aan middelen dat Bashir inzet? In de eerste plaats grijpt hij Bashirs beweringen niet aan om het verhaal over zijn adolescentie en zijn gelaat te vertellen: hij geeft luistersignalen:

De geïnterviewde Michael Jackson

1	[Yeah.
2	[Mmh.
3	Yeah. ((<)) Yeah

Ook in het tweede deel ontwijkt hij de eerste positie en beperkt hij zich tot korte antwoorden en vragen om toelichting:

4	He said he didn't have a mother?
5	That's right.
6	No.
7	Like he said, he didn't have a mother.

Verder breekt hij met de regels van de beurtwisseling, die stellen dat het simultaan spreken in gesprekken onvermijdelijk is, plaatsvindt rondom mogelijke plaatsen voor beurtwisseling,

doorgaans kort duurt en leidt tot reparatie van het niet-soepele gespreksverloop. Met andere woorden: simultane spraak zou ordelijk zijn. Jackson vertoont niet-ordelijke simultaneïteit. Hij interrumpeert Bashir, dat wil zeggen dat hij begint te spreken voordat het eind van Bashirs gespreksbijdrage aanstaand is en dat hij Bashir het woord ontnemt:

8	Bashir	One of the things you clearly used to overcome this = pukkels=, is changing your appearance. You have, you've ((<)) You've kind of, you know you're phy- physically changed, haven't you? The photographs of you, if I look [at you//
	Jackson	[No! It's called adolescence, it's called growing and changing.
9	Bashir	No but I ((<)) Forget about the lips. But, but it's specifi- [cally//
	Jackson	[Everybody in Hollywood gets plastic surgery. Plastic surgery wasn't invented for Michael Jackson. ((<)) Everybody did so.
10	Bashir	The world needs a man who's forty-four sleeping in [a bed with children?
	Jackson	[No. No. No, you're making out wrong.

Ook spreekt hij Bashir in de loop van de constructie van een beurt meermalen tegen:

11	Bashir	But even after, when you did the Thriller-album your ((<)) your lips are [your lips [are very different from [what they were [then.
	Jackson	[No. [No. [No. [No.

Het is Bashirs taak als interviewer om de agenda van het gesprek te bepalen: het eerste deel gaat over plastische chirurgie aan het gezicht. Jackson probeert de agenda te herformuleren: hij wil het hebben over (plastische) chirurgie aan de neus :

(de gesterde gespreksbijdragen ontbreken in de versie van het interview die hier te zien is, maar zij maken wel deel uit van een andere versie)

12	Jackson	[No it has not. I've had no plastic surgery on my face, just my nose. It helped me breathe better so I can hit higher notes.
	Bashir	But are you, are you like, are you honestly saying that you only ever had one operation?
	Jackson	*No, no, no, I was severely burned.
	Bashir	*Well, yeah, but apart of having that surgery because of obviously the injury you had of the fire. You're saying, you only ever had one piece of surgery on your nose?
	Jackson	Two.
	Bashir	You've had two?
	Jackson	As I can remember, yeah ((<)), just two.
	Bashir	Yeah. But if I, if I look at some of the photographs of you in your [adoles//

In 13 worden de gespreksrollen omgedraaid. Jackson spreekt tegen alsof Bashir iets gesteld had. Bashir gaat zich vervolgens verdedigen tegen iets dat hij niet gezegd heeft. Daarmee zit Bashir in de eerste positie.

13	Jackson	Everybody in Hollywood gets plastic [surgery. Plastic surgery wasn't invented for Michael [Jackson. ((<)) Everybody did so.
	Bashir	[No, but I, I // [No, I'm not suggesting that plastic surgery was invented for Michael Jackson.

Verder zien we dat Jackson in 13 zogenaamde extreme formuleringen toepast (Pomerantz 1986), dat wil zeggen dat hij overdrijft om te overtuigen: *iedereen* zou plastische chirurgie krijgen. Meer voorbeelden van dit fenomeen staan in het kader:

14	There are surrogate mothers who do that = kinderen cadeau geven = <u>every day</u> .
15	It = kinderen cadeau geven = happens <u>everyday</u> in the world. It's happening <u>right now</u> .

Jackson bekent weinig tot niets:

16	[No! It's called adolescence, it's called <u>growing and changing</u> .
17	[Just that, that then. Just the nose, not the whole face, just the nose.
18	[No, no. [No, no ((<)) I was, I am changing. I'm telling the honest truth. I wouldn't do anything to my face!

Hij geeft positieve evaluaties van zijn gedrag (hier: het delen van de slaapkamer met niet-verwante kinderen):

19	That's a beautiful thing.
20	It's very right. It's very loving. And that's what the world needs now. More love.
21	That's fine.

en hij ontkent beschuldigingen:

22	What didn't happen.
----	---------------------

Als Bashir de weinige informatie die Jackson geeft uitwerkt tot een formulering (zie voorbeeld 20 bij de middelen van Bashir), wijst Jackson deze interrumperend af.

23	[No. No. No, you're making out wrong.
----	---------------------------------------

Concluderend kunnen we stellen dat het Michael Jackson lukt om in een interview van substantiële lengte veel te maskeren. Hoewel de gespreksanalyse in het algemeen terughoudend is om gesprekspatronen in termen van machtsprocessen te interpreteren, zien we de geïnterviewde Michael Jackson middelen gebruiken die ook door gespreksanalytici (Hutchby & Wooffitt 1998) als machtsmiddelen worden beschouwd: interrumpen, de agenda herformuleren en wisselen van de eerste naar de tweede gesprekspositie.

Slot

We hebben gezien dat de interviewer Martin Bashir een grote verscheidenheid aan middelen inzet om een waarheidsgetrouwe documentaire over het leven van Michael Jackson te maken. Ook zijn we getuige geweest van een boeiend gesprek: de antwoorden en reacties van Michael Jackson waren allerm minst voorspelbaar. Hij deed zulke verrassende zinnen, dat we aanvankelijk niet beseften dat het gesprek nauwelijks informatief was. Voor de niet-professionele kijker/luisteraar is er aan het eind voldoende ruimte om een eigen mening te vormen. Voor de gespreksanalyticus wordt duidelijk hoe lastig de positie van een interviewer is wanneer hij lastige vragen aan een lastige respondent moet stellen. Voor de zoeker naar waarheid wordt duidelijk dat die slechts door coöperatie gevonden kan worden.

* In dit artikel heb ik gebruik gemaakt van werkstukken die in het kader van het vak Gespreksanalyse gemaakt zijn door Annemieke van Dongen en H.J. Jacobs.

** In de transcripten zijn de volgende tekens gebruikt:
 ((<)) een korte pauze (minder dan 2 seconden)
 [begin van simultane spraak
 // geïnterrupteerd
 =Prince= referent van het voornaamwoord

Literatuurverwijzingen

Bühler, K., 1934, *Sprachtheorie. Die Darstellungsfunktion der Sprache*. Jena.

Heritage, J., 1985, Analyzing news interviews: aspects of the production of talk for an overhearing audience, in T. van Dijk, red., *Handbook of discourse analysis Volume 3: Discourse and dialogue*: 95-119, Londen: Academic Press.

Hutchby, I., 1996, Power in discourse: the case of arguments on talk radio, *Discourse and society* 7: 481-497.

Hutchby, I. en R. Wooffitt, 1998, *Conversation analysis: principles, practices and applications*, Cambridge: Polity Press.

Labov, W. en D. Fanshel, 1977, *Therapeutic discourse*, New York enz.

Pomerantz, A., 1986, Extreme case formulations, *Human studies* 9: 219-230.